

עשרה דברים נאמר בהם "ברית"

הקדמה

בעקבות המאמר הקודם, שעסק במשמעות המושג "ברית" בכלל, ובברית שנאמרה בשבת בפרט, יעסוק מאמר זה במספר מדרשים שסיכמו את הבריתות המופיעות בתנ"ך, שבהן כרת ד' ברית עם בריותיו.

א. עשר הבריתות במכילתא דרשב"י

במכילתא דרשב"י בפרשתנו (לג, יז) נאמר¹:

"גדולה שבת, שהיא אחד מעשרה דברים שנאמר בהם 'ברית':

1. **הקשת**, שנאמר: 'את קשתי נתתי בענן, והיתה לאות ברית' (בראשית ט, יג).
2. **המילה**, שנאמר: 'והיתה בריתי בבשרכם' (בראשית יז, יג).
3. **השבת**, שנאמר: 'לעשות את השבת לדורתם ברית עולם' (שמות לא, טז).
4. **עבודה זרה**, שנאמר: 'ושמרתם את בריתי' (שמות יט, ה). אמר רבי עקיבא: זו ברית עבודה זרה.
5. **תלמוד תורה**, שנאמר: 'כי על פי הדברים האלה כִּרְתִי אֶתְךָ בריתי' (שמות לד, כז).
6. **שחרור עבדים**, שנאמר: 'אנכי כִּרְתִי ברית את אבותיכם... מקץ שבע שנים תִּשְׁלַחוּ אִישׁ אֶת אֲחִיו הָעֵבֶרִי' (ירמיהו לד, יג-יד).
7. **הכהונה**, שנאמר: 'ברית מלח עולם היא' (במדבר יח, יט).
8. **לויה**, שנאמר: 'להיות בריתי את לוי' (מלאכי ב, ד).
9. **מלכות בית דוד**, שנאמר: 'כִּרְתִי ברית לבחירי, נשבעתי לדוד עבדי' (תהלים פט, ד).
10. **ארץ ישראל**, שנאמר: 'ביום ההוא כרת ד' את אברם ברית לאמר: לזרעך נתתי את הארץ הזאת, מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת' (בראשית טו, יח)².

כאשר מתבוננים בסדר הדברים רואים שהם אינם מסודרים לפי סדר התנ"ך. ממילא נשאלת השאלה: מדוע לא סודרו הדברים כסדר התנ"ך?

וביתר פירוט:

¹ מהדורת הרב הופמן עמ' 162.

² כעין זה, כמעט מלה במלה, ובסדר זה, אבל בפתיחה שונה: "עשרה דברים נאמר בהם ברית", נאמר גם במדרש "שלושה וארבעה" ("אוצר מדרשים" עמ' 540).

1. הברית על ארץ ישראל, שנוכרת אחרונה במכילתא, היתה צריכה להיות שניה, עוד לפני הברית על המילה!
2. הברית על איסור עבודה זרה, שנוכרת רביעית, אחרי הברית על השבת, היתה צריכה להיות לפנייה!
3. הברית על הכהונה, שנוכרת שביעית, אחרי הברית על שחרור עבדים, היתה צריכה להיות לפנייה!

כדי לענות על שאלה זו נעיין במדרש "משנת רבי אליעזר".

ב. שלש הבריות במדרש "משנת רבי אליעזר"

- במדרש "משנת רבי אליעזר" (פרק כ) נאמר: "גדולה היא השבת, שהיא אחת משלש בריות שנתן הקב"ה בינו ובין בריותיו, ואלו הן: הקשת, והמילה, והשבת.
1. הקשת מניין? שנאמר: 'והיתה הקשת בענן לזכור ברית עולם' (בראשית ט, טז).
  2. המילה מניין? שנאמר: 'זאת בריתי' (בראשית יז, י).
  3. השבת מניין? שנאמר: 'ביני ובין בני ישראל' (שמות לא, יז)³.

מדרש זה פתח בדומה למכילתא דרשב"י: "גדולה [היא ה]שבת", אבל מנה רק שלש בריות! נשאלת השאלה: מדוע מנה מדרש זה רק שלוש בריות ולא מנה את כל עשר הבריות המובאות במכילתא?

ג. מדוע לא מנה המדרש את כל עשר הבריות?

1. נסיון להסבר

- על חלק מהדברים שלא מנה ה"משנת רבי אליעזר" ניתן לענות כך:
- א. את הברית על איסור ע"ז הוא לא מנה, כיון שבפסוקים אינו מפורש שהברית מתייחסת דווקא לאיסור ע"ז, וה"משנת רבי אליעזר" סובר כמו מדרשים אחרים, שהסבירו שהברית מתייחסת לענין אחר.
  - ב. כך נאמר במכילתא בפרשת יתרו (מסכת דבחדש פרשה ב): "ושמרתם את בריתי – רבי אליעזר אומר: זה ברית שבת.
  - ג. רבי עקיבא אומר: זה ברית מילה ועבודה זרה"⁴.

³ יש להעיר שהמדרש הביא בכל אחת מהבריות פסוק אחר מהפסוקים שהביאה המכילתא.

⁴ ועיין שם בפירושו "זה ינחמנו" ובפירושו "באר אברהם" ובפירושו "הר אפרים" בשרש מחלוקתם.

והגר"א שם גרס: "רבי אליעזר אומר: זה ברית תורה. רבי עקיבא אומר: זה ברית מילה"⁵. רש"י, ראב"ע, וספורנו (שמות יט, ה) הסבירו שזו ברית על התורה. אם כן אפשר שה"משנת רבי אליעזר" סובר שהברית בפסוק היא על התורה, או על המילה, או על השבת, ולכן לא מנה את הברית על ע"ז.

ב. גם על ברית שחרור העבדים ניתן לומר שהפסוקים שם אינם מפורשים, וה"משנת רבי אליעזר" סובר כמו שפירש ה"מצודת דוד" בירמיהו (לד, יג): "ביום הוציאי – בעת הוציאי וגו', ועל מעמד הר סיני יאמר, שאז כרת ברית על כל המצוות בכללן". אם כן לפי ה"מצודת דוד" לא היתה ברית מיוחדת על שחרור עבדים, אלא הכוונה לברית על כל המצוות בהר סיני, ואפשר שה"משנת רבי אליעזר" סובר כך⁶.

ג. את הבריתות על הכהונה, על הלוייה, ועל מלכות בית דוד אפשר לומר שהוא לא מנה כיון שהן בריתות שנכרתו רק עם קבוצות מצומצמות בעם ישראל, והמדרש רצה למנות רק בריתות שנכרתו עם כל העם, או עם כל האנושות!

אבל עדיין קשה, שכן גם אחרי תירוצים אלו היה צריך ה"משנת רבי אליעזר" למנות את הברית על ארץ ישראל ועל התורה, שעליהן יש פסוקים מפורשים, בלא שום חולק! ומדוע הוא לא מנה אותן?

2. הסבר המדרש

נראה שהתשובה נמצאת בהמשך דברי המדרש:
"רבן שמעון בן גמליאל אומר: מה 'ביני וביניכם' האמור בקשת – הצלה מן המבול, אף 'ביני וביניכם' האמור בשבת ובמילה – הצלה מן הגיהנם"⁷.
אשריו לשומר שתי מצוות הללו".

⁵ ועיין שם בפירוש "הר אפרים" מדוע שינה הגר"א את הגירסא.

⁶ עיין במאמר "הברית המיוחדת שנכרתה על שילוח עבדים" בפרשת משפטים.

⁷ עיין ערובין יט ע"א, שם אמרו שאברהם אבינו מציל מהגיהנם את בני ישראל, חוץ ממי שבא על בת עכו"ם, שכפר בברית המילה! ועיין בלשון הטור (יו"ד סימן ר"ס): "והיא [המילה] מצלת מדינה של גיהנם, כמו שאמרו חכמים שאברהם אבינו יושב בפתחה של גיהנם ואינו מניח ליכנס בו לכל מי שנמול".

רבן שמעון בן גמליאל מדגיש את הביטוי "ביני וביניכם" הנזכר בקשת, במילה ובשבת, ואכן הביטוי "ביני וביניכם" מופיע בכל התנ"ך כולו רק שש פעמים, ורק בבריתות אלו: פעמיים בקשת⁸, פעמיים במילה⁹, ופעמיים בשבת¹⁰! עולה אם כן שהמדרש "משנת רבי אליעזר" התכוון רק לבריתות שנאמר בהן "ביני וביניכם"!

אכן כאשר מדקדקים בלשונו של המדרש רואים שהוא דייק מאד בלשונו, ולא כתב כמכילתא דרשב"י: "גדולה שבת, שהיא אחד מעשרה דברים שנאמר בהם 'ברית'", אלא כתב: "גדולה היא השבת, שהיא אחת משלש בריתות שנתן הקב"ה בינו ובין ברייתו, ואלו הן: הקשת, והמילה, והשבת". וכוונתו שהיא אחת משלש בריתות שנאמר בהן: "ביני וביניכם"!

מה המיוחד בבריתות שנאמר בהן הביטוי "ביני וביניכם"? כבר התבאר במאמר "השבת – אות גדולה היא בינינו שבחתי בכס" (פ"ג סעיף 6) שפסוקים י"ג-י"ד בפרק ל"א מדברים על מעלת עם ישראל, ונאמרו בלשון נוכח, כאב אוהב המדבר אל בנו האהוב: "אך את שבתתי תשמרו, כי אות היא ביני וביניכם לדרתכם, לדעת כי אני ד' מקדשכם. ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם".

לפי זה ניתן לומר שמדרש זה בא להדגיש את גודל החביבות שבבריתות אלו של הקשת המילה והשבת, שלכן נאמר בהן לשון נוכח: "ביני וביניכם". אלא שלכאורה יש לשאול: הרי ברית הקשת נכרתה עם כל העולם! יש לישב על פי מה שנאמר במסכת אבות פ"ג מ"ד: "הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם" שאכן יש חביבות בברית זו, שבה הבטיח ד' שלא יכלה את האנושות כולה.

ד. מדוע לא סודרו הבריתות במכילתא כסדר התנ"ך?

לפי מה שהתבאר על פי המדרש "משנת רבי אליעזר" ניתן לענות על השאלה שנשאלה על הסדר שבו נאמרו הבריתות במכילתא דרשב"י¹¹: הקשת המילה והשבת הוצמדו, כיון שרק בשלושתם נאמר "ביני וביניכם", וממילא היו צריכות הבריתות על ארץ ישראל ועל איסור עבודה זרה לזוז ממקומן!

⁸ בראשית ט, יב וטו.

⁹ בראשית יז, י-יא.

¹⁰ שמות לא, יג ויחזקאל כ, כ.

¹¹ וכן במדרש "שלושה וארבעה" הנ"ל.

אבל עדיין יש לשאול: מדוע הברית על ארץ ישראל נדחתה לסוף הרשימה, ולעומתה הברית על איסור עבודה זרה הוזזה רק במעט?
יש לומר שכיון שהברית על ארץ ישראל היא **הבטחה**, היא נדחתה לסוף הרשימה, יחד עם שאר הבריתות שהן הבטחות: על הכהונה, על הלוייה ועל מלכות בית דוד.

לעומתה הברית על איסור עבודה זרה, שהיא ברית על **מצוה המוטלת עלינו**, הוזזה רק במעט, כדי להצמידה לשבת, שגם היא ברית על מצוה המוטלת עלינו. על פי זה ניתן לענות גם על השאלה מדוע הוקדמה הברית על שחרור עבדים לברית על הכהונה: כיון ששחרור עבדים הוא **מצוה**, ואילו הכהונה היא **הבטחה**, נדחתה הברית על הכהונה ממקומה, כדי שהיא תהיה צמודה לברית על הלוייה ועל מלכות בית דוד שהן הבטחות, ומאוחרות בסדר כתיבתם בתנ"ך, ואילו הברית על שחרור עבדים, שהיא ברית על מצוה, הוקדמה והוצמדה לבריתות על המילה, השבת, איסור עבודה זרה, ותלמוד תורה, שהן מצוות!

לפי זה, כך יש לחלק את הבריתות שבמכילתא דרשב"י: "גדולה שבת, שהיא אחד מעשרה דברים שנאמר בהם ברית:

א. הבטחה לכל העולם:

הקשת, שנאמר: 'את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית' (בראשית ט, יג).

ב. מצוות המוטלות עלינו:

1. **המילה**, שנאמר: 'והיתה בריתי בבשרכם' (בראשית יז, יג).
2. **השבת**, שנאמר: 'לעשות את השבת לדרתם ברית עולם' (שמות לא, טז).
3. **עבודה זרה**, שנאמר: 'ושמרתם את בריתי' (שמות יט, ה).
4. **תלמוד תורה**, שנאמר: 'כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית' (שמות לד, כז).
5. **שחרור עבדים**, שנאמר: 'אנכי כרתי ברית את אבותיכם... מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי' (ירמיהו לד, יג-יד).

ג. הבטחות לעם ישראל ולקבוצות מיוחדות בעמנו:

1. **הכהונה**, שנאמר: 'ברית מלח עולם היא' (במדבר יח, יט).
2. **לוייה**, שנאמר: 'להיות בריתי את לוי' (מלאכי ב, ד).
3. **מלכות בית דוד**, שנאמר: 'כרתי ברית לבחירי, נשבעתי לדוד עבדי' (תהלים פט, ד).
4. **ארץ ישראל**, שנאמר: 'ביום ההוא כרת ד' את אברם ברית לאמר: לזרעך נתתי את הארץ הזאת, מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת' (בראשית טו, יח).

יהי רצון שנזכה לקיים את המצוות כולן, ובראשן המצוות שנאמר בהן "ברית": מילה, שבת, תלמוד תורה, איסור עבודה זרה, (ושחרור עבדים)¹², ומתוך כך להינצל מהמבול¹³ ומהגיהנם, ולזכות לכל ההבטחות שנאמר בהן "ברית": השלטון על ארץ ישראל כולה מנהר מצרים עד נהר פרת, מלכות בית דוד, וחזרת כהנים לעבודתם ולויים לשירם ולזמרם.

---

¹² מצות שחרור עבדים אינה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג: עיין בקדושין סט ע"א ועוד, וברמב"ם הלכות עבדים פ"א ה"י, ואנו מצפים שכל ישראל יהיו בארץ ישראל והיובל ינהג, אלא שאין חיוב להחזיק עבד עברי, ורק כאשר יש עבד עברי צריך לשחררו בשנה השביעית.

¹³ על המבול יש הבטחה בברית שהוא לא יהיה, ובלא קשר למעשינו - עיין בתחילת המאמר הקודם. אבל יש להתפלל להינצל ממבול חלקי - עיין בסוטה יא ע"א: "שכבר נשבע הקדוש ברוך הוא שאינו מביא מבול לעולם, והן אינן יודעין שעל כל העולם כולו אינו מביא, אבל על אומה אחת הוא מביא. אי נמי, הוא אינו מביא, אבל הן באין ונופלין בתוכו".